

Старинський, М. В. Функціональні принципи правового регулювання валютних відносин / М. В. Старинський // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1(10). – С. 26–31.

УДК 67.9

*М. В. Старинський, канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню функціональних принципів правового регулювання валютних відносин. На підставі аналізу як чинного законодавства України, так і позитивного досвіду розвинених країн автором виділено та надано характеристику таких основних функціональних принципів, як: принцип поєднання економічних та адміністративних методів регулювання валютних відносин, принцип єдності внутрішньої та зовнішньої валютної політики держави, принцип контрольованого використання іноземної валюти у внутрішньому господарському обігу.

Ключові слова: державне регулювання, валютні відносини, валютні правовідносини, принципи правового регулювання валютних відносин.

Актуальність теми дослідження.¹Розвиток України як незалежної та економічно могутньої держави прямо пов'язаний зі стабільністю функціонування всіх економічних механізмів, у тому числі валютної системи, оскільки в процесі функціонування валютної системи здійснюється реалізація валютної політики держави. Валютна політика як сукупність заходів, що мають різну природу, здійснюється уповноваженими державою органами і направлена на врегулювання валютних відносин, має свою мету, що в глобальному масштабі держави

об'єктивується в мету підтримання стабільності національної грошової одиниці.

Аналіз функціонування валютних систем розвинених країн та країн, які розвиваються, свідчить про те, що практично кожна країна в процесі формування та побудови власної валютної системи пройшла ряд етапів становлення. В кожній державі ці етапи були різними за змістом і строком реалізації. Проте практично кожна країна приходила до ситуації, яка показувала, що якими б методами і цілями не керувались уряди країн, головною метою їх діяльності у сфері функціонування валютної системи має бути стабільність національної грошової одиниці.

¹© М. В. Старинський, 2014

На сьогоднішній день, як показує аналіз економічної ситуації та стан функціонування валютної системи, в Україні уповноважені державою органи теж виходять з цих позицій. Також слід зазначити, що основа функціонування валютної системи України базується на пріоритеті функціонування національної грошової одиниці – гривні в економічних відносинах. Разом з тим Україна, як держава, що будує ефективну економіку, не може відмовитись від використання іноземної валюти. Це пов'язано як з необхідністю отримання іноземних інвестицій з-за кордону, так і зі здійсненням суб'єктами господарювання зовнішньоекономічної діяльності.

Враховуючи це та аналізуючи досвід провідних країн світу, слід зазначити, що будь-яка країна допускає обіг іноземної валюти на власній території, встановлюючи певні обмеження. При цьому ці обмеження можуть носити як адміністративний, так і економічний характер.

Аналіз чинного валютного законодавства свідчить про те, що і в сфері регулювання обігу іноземної валюти на власній території Україна використовує досить велику кількість обмежень. При цьому ці обмеження мають різну природу та характер.

Безумовно, це є позитивним моментом, оскільки дає можливість уповноваженим державою органам у сфері валютного регулювання забезпечувати головну мету – стабільність національної грошової одиниці. Проте, як показує аналіз практики функціонування валютних систем в розвинених країнах, використання обмежень у валютній сфері має базуватись на певних засадах, що враховують як особливості національної економіки, так і особливості самої держави. На нашу думку, такими засадами є функціональні принципи правового регулювання валютних відносин.

Враховуючи зазначене, **метою** даної статті є з'ясування функціональних принципів правового регулювання валютних відносин, а **завданням** – надання їх короткої характеристики.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на наші дослідження принципів правового регулювання валютних відносин [7, с. 127–145], функціональні принципи правового регулювання валютних відносин можна визначити як засновані на пануючій системі економічних цінностей в державі основні ідеї, що відображають закономірності і зв'язки розвитку валютних відносин, що виникають, змінюються і припиняються в процесі обігу валюти і валютних цінностей.

Проаналізувавши чинне законодавство України та врахувавши позитивний досвід регулювання валютних відносин провідних держав світу, можна виділити досить велику кількість функціональних принципів правового регулювання валютних відносин. Разом з тим, на нашу думку, головними з них є такі:

- принцип поєднання економічних та адміністративних методів регулювання валютних відносин;
- принцип єдності внутрішньої та зовнішньої валютної політики держави;
- принцип контрольованого використання іноземної валюти у внутрішньому господарському обігу.

Принцип поєднання адміністративних та економічних методів регулювання валютних відносин. Під методом будь-якої діяльності слід розуміти способи, прийоми, засоби, які використовуються для досягнення поставленої мети і становлять зміст цієї діяльності [1, с. 104; 5, с. 180]. Відповідно, під методом управління розуміють науково обґрунтовані, дозволені законом способи впливу на керованих у цілях найбільш правильного оперативного вирішення управлінських завдань та досягнення максимальної ефективності управління [6, с.68].

На відміну від зазначеного, в економічній літературі досить часто методи регулювання називають інструментами, при цьому також визначають їх як певні операції і механізми, за допомогою яких центральний банк може впливати на поточні орієнтири монетарної політики, що позначається на організації валютних відносин в країні [3; 4].

Розкриття принципу поєднання економічних та адміністративних методів регулювання валютних відносин є неможливим без звернення уваги на сутність та зміст адміністративних та економічних методів регулювання валютних відносин.

Адміністративні методи регулювання валютних відносин – це сукупність засобів, за допомогою яких уповноважені державою органи здійснюють прямий вплив на валютні відносини в країні шляхом коригування як поведінки суб'єктів валютних відносин, так і правового режиму валюти і валютних цінностей. Адміністративні методи реалізуються шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів та здійснення контролю за їх додержанням суб'єктами валютних відносин. При цьому невиконання вимог уповноваженого органу може тягти застосування відповідних заходів впливу до суб'єктів, які порушили ці вимоги. Як показує аналіз практики функціонування уповноважених

державою органів у сфері регулювання валютних відносин розвинених країн та країн, що розвиваються, існує досить велика кількість адміністративних методів валютного регулювання.

Проаналізувавши чинне законодавство України, серед адміністративних методів валютного регулювання можна назвати такі.

По-перше, це встановлення порядку здійснення валютних операцій що передбачає визначення суб'єктів та об'єктів валютних операцій, прав та обов'язків суб'єктів валютних операцій, класифікацію валютних операцій, встановлення правил обігу (володіння, користування та розпорядження) валютними цінностями та ін.

По-друге, введення валютних обмежень на здійснення окремих валютних операцій. Валютні обмеження можуть бути пов'язані з діяльністю суб'єктів валютних відносин, з об'єктами валютних відносин, обсягом операцій, у тому числі ліцензуванням діяльності, пов'язаної з використанням валютних цінностей.

По-третє, контроль за дотриманням валютного законодавства і застосування заходів відповідальності до суб'єктів, що порушили встановлений порядок здійснення валютних операцій.

Застосування економічних методів регулювання валютного обігу передбачає, насамперед, застосування стимулюючих засобів та створення економічної зацікавленості суб'єктів зазначених відносин. На думку В. Ф. Опришка, В. П. Нагребельного та А. В. Омельченка, зміст економічних методів не передбачає прямого впливу на підпорядковані об'єкти управління, а створює для них за допомогою економічних важелів та стимулів таку економічну ситуацію, яка б диктувала їм відповідну поведінку з метою досягнення позитивних економічних наслідків, тобто стимулювала економічну зацікавленість [2, с. 184–185]. Виходячи з цього визначення та аналізу валютного законодавства, до економічних методів державного управління валютними відносинами можна віднести:

- валютні інтервенції;
- девальвацію та ревальвацію валют;
- дисконтну (облікову) політику;
- девізну валютну політику;
- управління валютними резервами (диверсифікація).

Практичне застосування зазначених методів відображає зміст функціонування уповноважених державою органів щодо впливу на учасників валютних відносин. При цьому кожна держава, що ставить за мету розвиток

власної економіки та зміцнення національного суверенітету в процесі свого функціонування, намагається використовувати наявні в неї ресурси з максимальним ефектом. Втілення в практику регулювання функціонування валютного ринку принципу поєднання економічних та адміністративних методів регулювання валютних відносин надає можливість досягти цього максимального ефекту.

Враховуючи це, принцип поєднання в регулюванні валютних відносин адміністративних та економічних методів регулювання має стати провідним у практиці правового регулювання валютних відносин, оскільки дає можливість не лише ефективно досягати мети валютної політики держави, а й максимально ефективно використовувати наявні в державі фінансові ресурси.

Принцип єдності внутрішньої та зовнішньої валютної політики держави.

Діяльність держави у сфері регулювання валютних відносин визнається валютною політикою. Валютна політика являє собою сукупність заходів, методів, форм та інструментів, що носять організаційний, економічний, правовий характер, що застосовуються уповноваженими державою органами для досягнення поточних та стратегічних цілей.

Аналіз практики регулювання валютних відносин свідчить про те, що валютну політику можна розглядати на трьох рівнях:

- 1) підприємства, корпорації, банку, які беруть активну участь у валютних відносинах та мають власні цілі пов'язані з валютою та валютними цінностями;
- 2) держави – характеризується наявністю поточних і стратегічних цілей економічного розвитку держави, пов'язаних з регулюванням валютних відносин, що виникають, змінюються та припиняються на території держави;
- 3) міждержавному, на якому формування політики, пов'язаної з регулюванням обігу валюти і валютних цінностей, здійснюється на основі міжнародних угод у валютній сфері.

Варто звернути увагу на те, що державний та міждержавний рівень валютної політики є основними. Вони формуються за допомогою правових засобів та об'єктивуються у валютному законодавстві країни. Розмежовуючи державний і міждержавний рівні, необхідно зазначити, що вони розділяються суто умовно,

оскільки міжнародні нормативно-правові акти, підписані та відповідним чином ратифіковані уповноваженими органами держави у сфері валютних відносин, стають частиною національного законодавства. А враховуючи процеси глобалізації, які активно проходять у фінансовій сфері, можна з впевненістю говорити про те, що валютні відносини на рівні держав регулюються на базі механізмів, що активно просуваються міжнародними фінансово-кредитними організаціями і закріплені в міжнародних актах.

Політика на рівні підприємства, корпорації і банку повністю залежить від валютної політики держави і має їй підпорядковуватись, оскільки будь-який суб'єкт господарювання має діяти на підставі і в рамках чинного законодавства держави.

З токи зору практичної реалізації, валютна політика являє собою сукупність економічних, правових, організаційних заходів, які направлені на регулювання валютних відносин. Економічні заходи полягають у використанні тих чи інших інструментів і важелів впливу, які визначають економічну мотивацію поведінки суб'єктів валютних відносин. Правові заходи охоплюють юридичне оформлення валютної політики шляхом прийняття уповноваженими державою органами відповідних нормативно-правових актів, що в сукупності об'єктивуються у валютне законодавство держави. Організаційні заходи передбачають конкретну діяльність відповідних державних інституцій із реалізації валютної політики у вигляді підготовки, прийняття та контролю за реалізацією прийнятих рішень, що пов'язані з регулюванням валютних відносин.

Як показує практика реалізації валютної політики, вона здійснюється відповідно до загальної економічної політики держави. При цьому основною метою валютної політики є забезпечення стабільності курсу національної грошової одиниці. Для забезпечення цієї мети проведення валютної політики будь-якої держави, в тому числі і України, передбачає досягнення ряду стратегічних і тактичних цілей, без досягнення яких проведення валютної політики взагалі втрачає сенс і надає діяльності уповноважених державою органів у сфері валютних відносин ознак системності.

Слід погодитись з думкою про те, що стратегічні цілі валютної політики спрямовані на реалізацію основних завдань державної економічної політики з регулювання

економічних процесів [4, с. 11–12].

Серед основних стратегічних цілей валютної політики варто виділити наступні:

- забезпечення стійкого економічного зростання, тобто збільшення обсягів виробництва товарів і надання послуг;
- підтримання низького рівня інфляції;
- сприяння високому рівню зайнятості населення;
- забезпечення зовнішньоекономічної рівноваги, що передбачає підтримання рівноваги платіжного балансу держави;
- забезпечення стабільності національної грошової одиниці;
- підтримання макроекономічної рівноваги через досягнення фінансової стабільності та оптимальної галузевої та регіональної структури господарства.

Якщо проаналізувати зміст та суть виділених стратегічних цілей валютної політики, то можна сказати, що валютну політику слід сприймати як невід'ємну органічну складову державної економічної політики в цілому, у якій втілюється проваджуваний урядом держави курс, покликаний забезпечувати реалізацію інтересів всіх членів суспільства.

Водночас валютна політика, як складова державної економічної політики, має власні конкретні завдання, що об'єктивуються в тактичних цілях валютної політики. Тактичні цілі валютної політики безпосередньо пов'язані з реалізацією регулятивних функцій держави щодо впливу на валютні відносини. До них можна віднести:

- створення механізму оптимального управління обмінним курсом відповідно до цільових орієнтирів грошово-кредитної політики держави з метою підтримання стабільності внутрішнього грошового обігу;
- оперативне регулювання валютного ринку держави для підтримання стабільності валютних відносин і недопущення спекулятивного тиску та фінансових криз;
- сприяння нормальній організації грошового обігу в державі з метою забезпечення ефективного товарообміну у зовнішньоекономічній діяльності;
- оперативне регулювання сальдо платіжного балансу держави для своєчасного погашення зовнішньої заборгованості та контролю за потенціалом розвитку економіки держави;
- контроль за діяльністю суб'єктів господарювання на валютному ринку

держави шляхом встановлення певних обмежень;

- регламентація порядку та умов здійснення зовнішньоекономічних розрахунків.

Таким чином, як показує аналіз виділених тактичних цілей, валютна політика хоч і є невід'ємною частиною економічної політики держави, проте має цілу низку специфічних завдань, які визначають її роль у системі регулювання валютних відносин. При цьому чим вагомішою є ця роль, тим активніше втручається держава у функціонування валютного ринку, тим більше регламентованою і регульованою буде діяльність суб'єктів господарювання з валютою і валютними цінностями.

Провівши детальний аналіз виділених стратегічних та тактичних цілей валютної політики держави, варто звернути увагу на те, що частина з них направлена на регулювання валютних відносин, що виникають, змінюються та припиняються на території держави, а інша частина пов'язана з взаємодією з іншими суб'єктами за межами цієї території. При цьому ефективна валютна політика передбачає оптимальне поєднання її стратегічних завдань з тактичними цілями, які більш конкретно спрямовують регулятивні функції держави на регулювання конкретних валютних відносин.

Таке оптимальне поєднання, на нашу думку, можливе лише при детальному економічному аналізі ситуації в країні та застосуванні принципу єдності внутрішньої та зовнішньої валютної політики в регулюванні валютних відносин. Використання зазначеного принципу при регулюванні валютних відносин надає можливість державі, з одного боку, ефективно розвиватись в економічному плані, оскільки свідчить про наявність в неї конкретних цілей власного розвитку, а з іншого боку, дає позитивні сигнали іноземним суб'єктам господарювання – інвесторам – інформацію про відсутність подвійних стандартів при регулюванні валютних відносин на території держави.

Також варто звернути увагу на те, що досягнення цілей та завдань валютної політики держави можливе лише в разі послідовних дій уповноважених державою органів. Застосування принципу єдності внутрішньої та зовнішньої валютної політики в регулюванні валютних відносин забезпечує цю послідовність, основа якої виникає на базі національного регулювання валютних відносин і, розвиваючись, виходить на рівень міждержавних валютних відносин.

Принцип контрольованого використання іноземної валюти у внутрішньому господарському обігу.

Будь-яка держава в світі в якості свого головного атрибуту незалежності та економічної

самостійності володіє правом грошової емісії. Результатом права грошової емісії держави є карбування нею власної грошової одиниці. При цьому чим більшу стабільність і використовуваність в господарському обігу має національна грошова одиниця, тим більш інтенсивно розвивається економіка держави і уряд має більш дієві засоби впливу на її розвиток.

За твердженням представників економічної науки, використання на території будь-якої держави грошових одиниць, відмінних від національних, значно підвищує ризик виникнення некерованості економічних процесів в державі, сприяє відтоку капіталу за кордон та підвищує інфляційні ризики. Зазначене спонукає держави здійснювати контроль за обігом іноземних грошових одиниць на власній території, застосовуючи різні методи та способи.

Дослідження світової практики валютного регулювання дає можливість виділити одну з головних форм контролю обігу іноземної валюти – валютні обмеження. Валютні обмеження – це система державних засобів по встановленню порядку проведення операцій з іноземною валютою та валютними цінностями на її території.

Основними цілями валютних обмежень є вирівнювання платіжного балансу, в першу чергу за рахунок зменшення відтоку капіталу за кордон, підтримання валютного курсу, концентрація валютних цінностей у держави для оперативного вирішення поточних і стратегічних завдань. Основними цілями валютних обмежень виступають поточні операції платіжного балансу (торгівля та послуги) та фінансові операції (рух капіталу та кредитів, перевід прибутків, податкових та інших платежів).

Світовий досвід свідчить, що практично кожна держава світу застосовує валютні обмеження в частині контролю руху капіталу. При цьому основна частина цих обмежень направлена на контроль руху іноземної валюти на території держави. Як зазначено в щорічному звіті МВФ “Про конвертованість та валютні обмеження”, які публікуються з 1950 року, валютні обмеження в тій чи іншій формі зберігаються у більшості країн-членів МВФ.

З цього правила Україна не є виключенням. І для того, щоб активно розвиватись, Україні необхідно переймати позитивний досвід валютного регулювання розвинених країн і застосовувати його на власній території.

Застосування вищезазначених форм валютних обмежень є практичним втіленням принципу контролю обігу іноземної валюти при правовому регулюванні валютних відносин.

Як показує аналіз практики валютного регулювання, що здійснюється в Україні, на її території також використовуються валютні обмеження. Але інколи виникають випадки, коли валютні обмеження, а вони безумовно є обмеженням права власності на валюту чи валютні цінності, врегульовуються підзаконними нормативно-правовими актами.

Висновки. Втілення принципу контролюваного використання іноземної

валюти у внутрішньому господарському обігу має передбачати в разі необхідності не лише можливість застосування валютних обмежень уповноваженими органами, а й закріплення на рівні законів України чіткого переліку форм валютних обмежень та причин їх застосування.

В практичному плані саме такий підхід до втілення в життя принципу контролюваного використання іноземної валюти у внутрішньому господарському обігу буде свідчити про прозорість регулювання валютних відносин та надасть можливість суб'єктам господарювання здійснювати поточне та стратегічне планування своєї діяльності, що в кінцевому випадку підвищить рівень економічної могутності держави та її конкурентоздатність.

Список літератури

1. Битяк Ю. П. Административное право Украины (Общая часть) : учебное пособие / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Х. : Одиссей, 1999.
2. Державне управління в Україні : навчальний посібник / за заг. ред. д.ю.н., проф. В. Б. Авер'янова. – К. : ТОВ "СОМИ", 1999. – 484 с.
3. Дзюблюк О. В. Валютна політика : підручник / О. В. Дзюблюк. – К. : Знання, 2007. – 240 с.
4. Журавка О. Ф. Валютна політика в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія / О. Ф. Журавка. – Суми : ТОВ "КВК "Ділові перспективи", ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – 334 с.
5. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 540 с.
6. Лунев А. Е. Право и эффективность управления / А. Е. Лунев. – М. : Юридическая литература, 1973. – 244 с.
7. Старинський М. В. Валютні відносини: окремі проблеми правового регулювання : монографія / М. В. Старинський. – Суми : Видавничо-виробниче підприємство "Мрія", 2014. – 208 с.

Отримано 11.11.2014

Анотація

Стаття посвячена дослідженню функціональних принципів правового регулювання валютних відносин. На основі аналізу законодавства України та позитивного досвіду розвинутих країн автором виділена та охарактеризована така основна функціональна характеристика, як принцип спільного використання економічних та адміністративних методів, принцип єдності внутрішньої та зовнішньої політики держави, принцип контролюваного використання іноземної валюти в внутрішньому господарському обороті.

Summary

The article is devoted to research of functional principles of legal regulation of currency relations. On the ground of analysis of both current legislation of Ukraine and positive experience of developed countries, the author emphasizes and gives characteristics of such basic functional principles as: principle of combination of economic and administrative methods of regulation of currency relations, principle of unity of internal and external currency policy of the state, principles of controlled use of foreign currency in internal economic turnover. It is emphasized that use of stated principles of legal regulation of currency relations will promote increase of effectiveness of their regulation in Ukraine and allow to use state resources effectively.